

שיעור כ

סמיכת חכמים בארץ ישראל

(סנהדרין יד ע"א)

- א. אין סמיכה בחוץ לארץ
- ב. סמיכה בארץ ליוצאים לחוץ לארץ על מנת לחזור
- ג. גבולות הארץ לסמיכה

א. אין סמיכה בחוץ לארץ

בגמ' (יד ע"א) נאמר:

אמר רבי יהושע בן לוי: אין סמיכה בחוצה לארץ. מאי אין סמיכה? אילימא דלא דיני דיני קנסות כלל בחוצה לארץ – והא תנן (משנה, מכות א, י; תוספתא ג, י): "סנהדרין נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ"! אלא: דלא סמכינן בחוצה לארץ.

פשיטא, סומכינן בחוצה לארץ, ונסמכינן בארץ – הא אמרינן דלא.

אלא סומכינן בארץ ונסמכינן בחוצה לארץ, מאי?

תא שמע: דרבי יוחנן הוה מצטער עליה דרב שמן בר אבא דלא הוה גבייהו דליסמכיה.

רבי שמעון בן זירוד וחד דעימיה, ומנו – רבי יונתן בן עכמאי, ואמרי לה: רבי

יונתן בן עכמאי וחד דעימיה, ומנו – רבי שמעון בן זירוד. חד דהוה גבייהו –

סמכוהו, וחד דלא הוה גבייהו – לא סמכוהו.

ר' יונתן בן עכמאי – בירושלמי (תרומות יא, ה; שבת ב, א) אמר ר' אבהו הלכה בשמו של ר' יונתן בן עכמאי, ור' זירא שאל את ר' אבהו מה טיבו של יונתן זה ששנה את הברייתא? ר' אבהו השיב שמדובר על אדם גדול ובקי במשנתנו היה, ויש לסמוך עליו.

ר' שמעון בן זירוד – בגמ' (עבודה זרה ל ע"א) נזכר בשם ר' ישמעאל בן זירוד, והוא אמר שם הלכה שאמר ריש לקיש בשמו של ר' חייא. בתוספות רי"ד (שם) כתב שר' שמעון בן זירוד הוא אחיו של ר' יהושע בן זירוד המוזכר בגמרא (חולין ו ע"ב).

"ואף על פי שאותו היה בדורו של רבי, יתכן שיהיה זה בדורו של ריש לקיש". בסוגייתנו נאמר שר' יוחנן רצה לסמוך את ר' שמעון בן זירוד, ור' יוחנן וריש לקיש היו באותו הזמן.

רש"י (ד"ה סומכין) הסביר ששאלת הגמרא היא כשהנסמך לא נמצא עם הסומך, הסומך נמצא בארץ ישראל, והנסמך נמצא בחוץ לארץ, האם סמיכה כזו מועילה או לא? תשובת הגמרא היא שסמיכה כזו לא מועילה, וההוכחה היא מכך שרבי יוחנן רצה לסמוך את רב שמן בר אבא ולא סמך אותו כי הוא לא היה איתו, ור' יוחנן הצטער על כך. רש"י (ד"ה לא הוה מסתייע מילתא) כתב: "כשהיו אצלו לא היה מוצא שנים שיצטרפו עמו לסומכו, ואנן תלתא בעינן".

הרמ"ה כתב שלפי רש"י גם אם שניהם בארץ ישראל אך הם לא נמצאים ביחד, כגון שהסומך ביהודה והנסמך בגליל, אי אפשר לסמוך. אך הרמ"ה עצמו הסביר שמכך שהגמרא לא הציגה את הבעיה ששניהם נמצאים בארץ ישראל אך לא נמצאים באותו מקום, יש להוכיח שאם שניהם בארץ ישראל, אלא שאינם ביחד, אפשר לסמוך. הבעיה שבגמרא היא רק כשהסומך בארץ והנסמך בחוץ לארץ, האם אפשר לסמוך אף שהנסמך בחוץ לארץ. לפי פירוש זה, אם הסומך בחוץ לארץ בוודאי שאין סמיכתו מועילה, והתשובה של הגמרא היא שגם אם הסומך בארץ והנסמך בחוץ לארץ, אין הסמיכה מועילה.

בירושלמי (ביכורים ג, ג) נאמר:

ר' אמי שאל לר' סימון: שמעת שממנין זקינים בחוצה לארץ? אמר לו: שמעתי שאין ממנין זקינים בחוצה לארץ. אמר ר' לוי: ולא מקרא מלא הוא: "בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם" (יחזקאל לו, יז).¹ הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתך.

ר' סימון הוא ר' שמעון בן פזי שהיה תלמידו המובהק של ר' יהושע בן לוי (ברכות י ע"א). תשובתו הייתה: "שמעתי שאין ממנים זקנים בחוץ לארץ". נראה שאת התשובה לשאלה הוא שמע מרבו, ר' יהושע בן לוי שאמר כך כאמור בסוגייתנו.

1 בפרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק ז, נזכר פסוק זה מהנביא יחזקאל גם כן בעניין דומה: "בקש יחזקאל לעבר את השנה בחוצה לארץ, אמר לו הקב"ה: יחזקאל, אין לך רשות לעבר את השנה בחוצה לארץ, הרי ישראל אחיך יעברו את השנה בארץ. מכאן אמרו צדיקים וחכמים בחוצה לארץ ורועה צאן ובקר בארץ, אפי' נביאים בחוצה לארץ והדיוטות שהן בארץ, שנאמר 'בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם', שלהם היא לעבר את השנה". הרב מנחם מנדל כשר (תורה שלמה, יג, עמ' פג), הסביר שהפסוק שציין ר' לוי הוא אסמכתא לכך שהיושבים בארץ הם הנקראים עם ישראל.

עוד מסופר בירושלמי (שם) ששמעון בר ווא היה בדמשק ורבי אבהו שלח לו איגרת והניח שערה לבנה באיגרת, ורמז לו בזה "קום אתהלך לארעא דישראל" כלומר, אתה זקן, קום ועלה לארץ ישראל. עוד כתב שם באגרת "מי יגלה עפר מעיניך רבי יוחנן" שהיה רבם וכבר נפטר. "אבהו ריגלותיה איתמני" - אבהו שהוא אדם רגיל ופשוט כבר נתמנה, "ואילו שמעון דמעפריא לא איתמני" ואילו שמעון שהוא אדם גדול עדיין לא נתמנה. לא ניתן היה לסמוך אותו בדמשק ועל כן קרא לו לעלות לארץ.²

מדוע יש לסמוך רק בארץ? ר' לוי נימק זאת בדרשת פסוק מהנביא יחזקאל. הרמב"ם (פירוש המשנה, א, ג) כתב:

ודבר זה לא יהא אלא בארץ ישראל בלבד, אמרו אין סמיכה בחוצה לארץ, אלא צריך שיהא המתמנה והממנים אותו בארץ ישראל יחד. וכשתהיה לאדם סמיכה בארץ ישראל יש לו לדון דיני קנסות ואפילו בחוצה לארץ, לפי שכלל הוא אצלינו סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ.

גם בספר המצוות (מצות עשה קעו) כתב הרמב"ם באופן כללי:

ואין סמיכה אלא בארץ ישראל. וכשנתקיימה הסמיכה בארץ ישראל אז איפשר לסמוכים ההם שישפטו בארץ ובחוצה לארץ.

כך פסק גם הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, ו):

אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואע"פ שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמך בארץ. היו שניהם בארץ סומכין אותו אף על פי שאינו עם הסמוכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות, הואיל ושניהם בארץ.

מדברי הרמב"ם משמע שאם הסומך והנסמך בארץ, אף שאינם באותו המקום, ניתן לסמוך, שלא כדברי רש"י ע"פ הרמ"ה, לפיו אם שניהם בארץ ישראל אך הם לא נמצאים ביחד, אסור לסמוך.

2 בגמרא (בבא קמא טו ע"ב), נאמר בנוגע לדיני קנסות "ולא מגבינן לה בבבל". רש"י (ד"ה ולא) הסביר: "דאין דנין דיני קנסות אלא בסמוכין, ובבבל אין סמיכה". עניין זה נזכר גם בגמרא (כתובות מא ע"ב), שם גם כתב רש"י (ד"ה משונה): "וכיון דקנסא הוא לא מגבינן ליה בדייני בבל, שאין שם סמיכה בזקנים ולא מקרו מומחים, וגבי קנס כתיב (שמות כב, ב) 'ירשיעון אלוקים'".

בספר החינוך (מצווה תצא) כתב: "ונוהגת מצוה זו, כלומר סנהדרי גדולה וקטנה ובית דין של שלשה, בארץ ישראל שיש שם סמיכה, אבל לא בחוצה לארץ שאין סומכין בחוצה לארץ". החינוך תלה את חובת הקמת מערכת המשפט רק בארץ ישראל, בסמיכה שמתקיימת רק בארץ ישראל.

הרב אשתורי הפרחי (כפתור ופרח, פרק י) ציין לדברי הרמב"ם (פירוש המשנה בכורות ד, ד) שכתב: "וכבר ביארנו בתחלת סנהדרין, שאין נקרא בית דין בסתם אלא סמוך בארץ ישראל, בין שהיה סמוך מפי סמוך, או בהסכמת בני ארץ ישראל למנותו ראש ישיבה. לפי שבני ארץ ישראל הם אשר נקראין קהל, וה' קראם כל הקהל ואפילו היו עשרה אחדים, ואין חוששין למי שזולתם בחוצה לארץ כמו שבארנו בפירוש המשנה [הוריות א, א]". ציבור של עם ישראל, "הגרעין הקשה" הם היושבים בארץ ישראל. אפילו אם כאן בארץ יהיו עשרה יהודים ובחו"ל יהודים רבים יותר. אשר על כן הסמיכה היא רק בארץ. הכפתור ופרח ציין מקורות נוספים בדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, ה-ו; טז, ב-ג; פירוש המשנה, ראש השנה ד, ד; ספר המצוות, מצווה קעו) בהם הוא הדגיש שמקומם של הסמוכים והסמיכה היא רק בארץ ישראל.

הרב יוסף ראזין, הרוגוצ'ובר (צפנת פענח, יד ע"א) כתב באופן דומה: "דקביעות ליכא רק בארץ ישראל... דשם קביעת ציבור ליכא לנו בחו"ל". מקומה הקבוע של הסנהדרין הוא רק בארץ ישראל, ולכן הסמיכה היא רק בארץ. אמנם ייתכן שחכמי סנהדרין יצאו לחו"ל וידונו שם כדברי הגמרא (יד ע"א): "סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחו"ל", בכל אופן המקום הקבוע של הסנהדרין הוא בארץ. באופן אחר הסביר הרב אברהם חיים שור (תורת חיים, סנהדרין שם):

לפי שהסמיכה היא איש מפי איש עד משה רבנו... ונמצא שכל הסומך את חברו משפיע עליו קצת מרוח הקדש הבא ונמשך אליו ממנו יתברך... ולכן אין סמיכה בחו"ל, לפי שאין השכינה שורה על אדם בחו"ל.

הסמיכה היא השראת שכינה, וזו קיימת רק בארץ ישראל.³ דברים ברוח זו ובהרחבה, כתב הרב אליעזר וולדינברג (שו"ת ציץ אליעזר, ב, הקדמה; הלכות מדינה, א, עמ' קב):

3 מקורות רבים עוסקים בכך שהשכינה היא רק בארץ ישראל, ארץ הקודש והנבואה (ולא נאריך כאן). ומכאן שגם היות הסמיכה דווקא בארץ קשורה לעניין זה. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' ג סעיף יב) כתב: "ונ"ל בטעמו [של הרמב"ם] ז"ל מפני שכתב שם [הל' תרומות א, ז] דלאויר נשאר דינה כארץ ישראל, שאין אוירה מטמא וטעמא דסמיכה שאין נוהג רק בא"י הוא מפני קדושתה ולכן כיון דאוירה טהור גם סמיכה נוהגת שם". התוספות בפסחים נא

הסמיכה עשתה בפועל את ארץ ישראל לערש האומה כולה, היא קשרה את העם באופן מעשי ובקשר בל ינתק להארץ המקודשת, ואיחדה את לבותיהם וריכזה את עניניהם הרוחניים והגשמיים, הכלכליים והמדיניים, של כל בני העם בארצות פזוריו, שהכל היא מופנה אל מול הקודש והמקדש, ואל מול הצופה והמצפה, כי כאמור גזרה אומר "שאינן סומכים זקנים בחו"ל" - "בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם". הא כל ישיבה שלך לא היא אלא על אדמתך" (ירושלמי בכורים ג, ג), שאי אפשר ליטול את השם של דיין מוסמך עובר עבודת הקודש, ואי אפשר להיות מסוגל לכך, כי אם באוירא דארץ ישראל המחכים. בארץ האבות וארץ הנביאים המיועדת מתחילת יצירתה והיותה לשמש תרומת קודש לכל הארצות כולם, וסגולת אוירה חיי נשמות, שם יועמד המגדל אור שלאורו ילכו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם. שם יהא משכן המנורה הטהורה מנורת המאור שידלק בו נר התמיד ונר האלקים של נשמת האומה המוארת במאור זך של שמן כתיית, ולשם יבואו כל העדרים רועי אבן ישראל די בכל אתר ואתר לשאוב מים בששון ממעיני הישועה. ללמוד תורת המשפט ותורת ההנהגה התורתית אשר ישראל בהם יתפאר, הסמיכה הרימה על נס את ה"מקדש מלך עיר מלוכה", נתנה לה משפט הבכורה כלפי כל הארצות כולן והכריזה הכרזת הנבואה של "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

ניתן להבחין בין שתי ההנמקות. לפי בעל תורת חיים והציון אליעזר החיסרון בסמיכה בחו"ל הוא אישי. הנסמך לא יזכה באותה מעלה רוחנית שיש בסמיכה, אם ייסמך בחו"ל. ואילו לפי הצפנת פענח אין זה חיסרון אישי, אלא הסתכלות רחבה יותר על מקומה וייעודה של הסנהדרין. מאחר שארץ ישראל היא מקומם הקבוע של ישראל, והיא גם מרכז התורה של עם ישראל, לכן צריכים הסומכים והנסמכים להיות בארץ.

ב. סמיכה בארץ ליוצאים לחוץ לארץ על מנת לחזור

בהמשך הירושלמי הובאו דבריהם של רבנן דקיסרי (קבוצה של חכמים שהיתה במחיצתו של רבי אבהו שמקום מושבו היה בקיסריה) וראש השנה לד ע"א; עבודה זרה לט ע"א):

ע"א ד"ה כיון, כתבו שלעניין איסור והיתר וסמיכה, בני ארץ ישראל עדיפים מאחר שהם מלמדים תורה ברבים.

רבנין דקיסרין אמרינן: ממנין זקינים בחוצה לארץ על מנת לחזור. ר' יצחק בר נחמן הוה בעזה, ומנוניה על מנת לחזור.⁴ ר' זמינא הוה בצור ומנוניה על מנת לחזור.⁵ ... אמר ר' חמא: יהודה בן טיטס הוה ברומי ומנוניה על מנת דיחזור.⁶

את דברי רבנן דקיסרי יש לפרש כך: "ממנין [בארץ ישראל] זקינים [שיהיו] בחוצה לארץ על מנת לחזור [לארץ ישראל]". לא ייתכן שמינו אותם בחוץ לארץ על מנת לחזור לחוץ לארץ. אם הם לא היו בארץ ישראל מעולם, היה הירושלמי אומר 'על מנת שיעלו לארץ', או משפט מעין זה. בגמרא צוינו שלושה שיצאו לחו"ל והם נסמכו בארץ ובתנאי שיחזרו לארץ. המקומות בחו"ל הם: עזה,⁷ צור, ורומי.

יוצא אם כן שלפי ר' יהושע בן לוי בבבלי, ולפי דברי ר' סימון ור' לוי בירושלמי, לא סומכים / ממנים זקנים בחוץ לארץ. לפי רבנן דקיסרי, מותר למנות בארץ כאלו שיוצאים לחוץ לארץ, ובתנאי שהם יחזרו לארץ.

הרמב"ם לא כתב במשנה תורה את דברי רבנן דקיסרי שבירושלמי שניתן לסמוך בארץ על מנת לחזור, אך האור שמח (רמב"ם הל' סנהדרין ד, ו) ציין על דברי הרמב"ם הללו את דברי רבנן דקיסרי, ונראה שכוונתו לומר שגם הרמב"ם הסכים להלכה זו. אכן ניתן לראות דברים דומים בהמשך דברי הרמב"ם (שם הל' ט):

4 לא נאמר מי מינה את רב נחמן בר יצחק. רב נחמן בר יצחק הסביר שתי הלכות (ברכות לר ע"ב; חולין מה ע"א) בנושאים שונים בשמו של ר' יהושע בן לוי: "אמר רבי יצחק בר נחמני, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי...". אם ר' יהושע בן לוי הוא זה שמינה את רב נחמן בר יצחק, הרי שגם ר' יהושע בן לוי שאמר שאין סמיכה בחו"ל, מסכים שניתן לסמוך בחוץ לארץ על מנת לחזור.

5 לא נזכר מי סמך את ר' זמינא. ר' זמינא לא נזכר כמעט בתלמודים. ר' אבא בנו של ר' זמינא, היה בארץ ישראל ומסר הלכות רבות בשם של חכמי ארץ ישראל ובמיוחד בשמו של ר' זירא (ירושלמי ראש השנה ג, ג; ד, י, ועוד). על ר' אבא מסופר שפעם אחת היה ברומי (ירושלמי שביעית ד, ב).

6 ר' יהודה בן טיטס מסר כמה הלכות בשמו של ר' אחא (ירושלמי ברכות ג, ד; סוכה ה, ח), וייתכן שר' אחא הוא זה שסמך אותו על מנת לחזור. רבנן דקיסרין מוסרים בשמו של ר' יהודה בן טיטס מספר הלכות (ירושלמי שביעית ה, ד; גיטין ה, יא).

7 מדברי הירושלמי הללו הסיק הרב יוסף טראני (שו"ת מהרי"ט, א, סי' מז) שעזה נחשבת חו"ל, שהרי סמכו אותו רק בתנאי שהוא יחזור. הרב יעקב עמדין (מור וקציעה, שו"ע או"ח סי' שו) דחה את ראייתו של המהרי"ט, וכתב שעזה היא בתוך גבולות ארץ ישראל המובטחת, ומאחר שהיא איננה בתוך גבולות עולי בבל לא מינו בה זקנים אלא על מנת לחזור. לדבריו יש להפריד בין חובת ההתיישבות הנוהגת בכל גבולות ההבטחה, לבין המקום בו אפשר לסמוך שהוא בתוך גבולות עולי בבל. עיון מעמיק בתשובת המהרי"ט, ראה: הרב יעקב אריאל, "רצועת עזה בהלכה", שו"ת באהלה של תורה, ד, סי' ז.

וכן יש לסומכין ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן, או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה, וכן כל כיוצא בזה.

מפרשי הרמב"ם שם ציינו שמקורו של הרמב"ם הוא האמור בגמרא (ה ע"ב): "תא שמע: דאמר ליה רבי יוחנן לרב שמן: הרי אתה ברשותנו עד שתבא אצלנו". רש"י שם פירש: "לרב שמן – כשהיה פורש ממנו וירד לכבל. ברשותנו – רשות נתונה לך לדון". ר' יוחנן נתן לו רשות לדון בכבל ובלבד שיחזור לארץ. כאמור בסוגייתנו, ר' יוחנן לא סמך את רב שמן בר אבא, אך הוא היה מבין אלו שהגבילו את זמן הרשות שניתנה לו.

בדרך זו ניתן לפרש את האמור בירושלמי. כשם שניתן להתנות את הרשות לדון, כך ניתן להתנות את הסמיכה עצמה. אותם תנאים שהלכו לצור, עזה ורומי, נסמכו בארץ טרם יציאתם לחוץ לארץ, ובתנאי שיחזור לארץ. מדובר במקרים שהסומכים היו מודעים לכך שהנסמכים מתכוונים לצאת לחוץ לארץ, ואשר על כן הסמיכה ניתנה רק בתנאי שיחזור לארץ ישראל ולא יישארו שם.⁸

ג. גבולות הארץ לסמיכה

הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, ו) סיים את ההלכה (שהובאה לעיל) וכתב: "וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה". מה המקור לפסיקת הרמב"ם, ומה הסיבה שגבולות הארץ לעניין סמיכה הם על פי גבולות עולי מצרים?⁹

8 בפסוק (דברים טז, כ) נאמר: "צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלוךך נתן לך". במדרש ההלכה (ספרי פסקא קמד), נדרש על הפסוק: "מלמד שמנוי הדיינים כדאי הוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם". הרב משה אלשיך (דברים שם) פירש המדרש: "אחר שירושת הארץ תלויה במינוי, נמצא כי הממנים הדיינים, הם מחיים את ישראל וכזוכים בארץ ומורישים אותה לישראל ומעמידים אותם בה". מינוי הדיינים בארץ, מעניק חיות ויציבות ליושבי הארץ. ראה עוד: הרב שלמה גורן, "מינוי הדיינים וכיבוש ארץ ישראל", תורת המקרא, עמ' 335-337.

9 הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'ק, חמש דרשות, עמ' 92-93, דן מדוע כאשר לסמיכה כמו גם כאשר לקידוש החודש ולעגלה ערופה, גבולות הארץ הם ע"פ עולי מצרים, ולא ע"פ עולי כבל וכפי שנהוג במצוות התלויות בארץ. הוא כתב ע"פ דברים ששמע מאביו, הרב משה סולובייצ'ק, שסמיכה, עגלה ערופה וקידוש החודש, אין להם זיקה לחובת הקרקע כמו מצוות התלויות בארץ, אלא אלו הן הלכות בשם ארץ ישראל, "עם הגברא הדר בארץ ישראל". הסבר ודיון בדבריו אלה, ראה: הרב שלמה זאב פיק, "הלכות התלויות בשם ארץ ישראל", מועדי הרב, עמ' 240-242. ראה גם: הרב אהרון ליכטנשטיין, "סמיכה בא"י ובחו"ל", מנחת אביב, עמ' 479-498; הנ"ל, שיעורי הרא"ל, "קהל ישראל", הוריות, עמ' 63-73; הנ"ל, "קידוש החדש ועיבור השנה", קדושת אביב,

מספר תשובות לשאלה זו:

א. הכסף משנה (שם) כתב שהרמב"ם למד דין זה מהאמור בגמרא (ה ע"א) שרשות בני ארץ ישראל לדון מועלת גם לעיירות העומדות על הגבולים (וכך פסק גם הרמב"ם בהל' סנהדרין ו, יד), "ואם לעיירות הללו מהני, כל שכן דמהני למה שהחזיקו עולי מצרים, אע"פ שלא החזיקו עולי בבל". על דברי הכסף משנה כתב המנחת חינוך (מצווה תצא, ד): "ודבריו תמוהים מאד, מה ענין זה לסמיכה? כיון דגזירת הכתוב דצריך ארץ ישראל, בודאי בעינן ארץ ישראל גמורה... ובודאי הר"מ מצא באיזה מקום ואנחנו לא נדע"¹⁰.

ב. הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, שביעית ג, יט) כתב שהרמב"ם למד זאת מכך שגם אחרי החורבן המשיכו לסמוך למרות שבטלה קדושת הארץ. הטיעון אינו ברור דיו, הלא מכאן עדיין אין הוכחה שזה דווקא בגבולות כיבוש עולי מצרים. ג. הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (אור שמח, רמב"ם הל' סנהדרין ד, ו), כתב שהרמב"ם למד זאת מכך שבשגגת רוב הקהל על פי הוראת בית דין, נאמר בגמרא שיש לילך אחר יושבי ארץ ישראל:

וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה - פירוש אף על גב שלא החזיקו עולי בבל, ושם בטלה קדושת הארץ בבית שני, אעפ"י כן ראויה לסמיכה. וטעמו דחזינא לענין שישגו רוב הקהל בהוראה על פי בית דין, דאמרו בהוריות (ג ע"א) הלכו אחרי רוב יושבי ארץ ישראל, על זה אמר ריש לקיש בירושלמי (פסחים פ"ז ה"ו) "להוראה הלכו אחר ישיבת ארץ ישראל", ואחרי זה אמר ר' יהושע בן לוי "להוראה הלכו מלבוא חמת עד נחל מצרים", וזה דקמ"ל דרק הני דכבשו עולי מצרים, ואעפ"י שבטלה קדושתן, דמאמנון עד נחל מצרים לא כבשו עולי בבל, כמבואר ב[רמב"ם] הלכות תרומות פרק א' [הל' ז-ח].

כוונת האור שמח לאמור בגמרא (הוריות ג ע"א):

אמר רב אסי: ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל, שנאמר: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל

עמ' 207-257; הרב צבי שכטר, ארץ הצבי, קונטרס הסמיכה, עמ' רלד-רלה. ראה גם בשיעור טז: עיבור השנה וקידוש החודש בארץ ישראל.

10 כך העיר על דברי הכסף משנה גם הרב ישראל יהושע מקוטנא (שו"ת ישועות מלכו, יורה דעה סי' סז): "דברים הללו הם תמוהים מאוד בעיני, דמה ענין נטילת רשות לפטור אם טעה בדין לענין היתר הסמיכה דצריך להיות דוקא בארץ".

מצרים לפני ה' אלוקינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום" (מלכים א ח, סה). מכדי כתיב "וכל ישראל עמו", "קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים", למה ליי? שמע מינה: הני הוא דאיכרי קהל, אבל הנך לא איכרי קהל.

וכן ציין לאמור בירושלמי (פסחים ז, ו; הוריות א, ב):

רבי אמי בשם רבי שמעון בן לקיש: להורייה הילכו אחר ישיבת ארץ ישראל... רבי יהושע בן לוי: לראייה הילכו "מלבוא חמת עד נחל מצרים". רבי תנחומא בשם רבי הונא טעמא דרבי יהושע בן לוי: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו" (מלכים א ח, סה).¹¹

האור שמח גרס בירושלמי שם: "ר' יהושע בן לוי: להוראה..." ולא 'לראייה' ככתוב לפנינו בירושלמי. ר' יהושע בן לוי הוא זה שאמר בסוגייתנו (יד ע"א) שאין סמיכה בחו"ל, מכאן שמה שהוא מחוץ לגבול שבין נחל מצרים לבוא חמת, הוא חו"ל. ר' אסי הדגיש את מעמדם של היושבים בפועל בארץ: "אחר רוב יושבי ארץ ישראל". הפסוק בספר מלכים אמנם עוסק בעלייה לרגל למקדש בחג הסוכות, אבל הוא יכול לשמש מקור לביאור הביטוי "קהל" שנאמר גם בנוגע להוראת שגגה.¹² "מכדי כתיב: 'וכל ישראל עמו', 'קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים' למה ליי?" (הוריות ג ע"א). מדוע צריך לפרט את קצות המחוזות שמהם הגיעו להשתתף בחנוכת הבית, ולהגדירם כקהל גדול, האם לא די לציין שכל עם ישראל היה שם? אלא ללמד ש"קהל" ישראל, מתייחס ליושבים בארץ ישראל בלבד ולא ליושבים בחו"ל: "הני הוא דאיכרי קהל, אבל הנך לא איכרי קהל" (הוריות ג ע"א) - "אותם שבחוצה לארץ

11 הרב אליעזר וולדינברג ("הסמיכה בישראל מימי משה ומנהג הסמיכה בימינו", שו"ת ציץ אליעזר, טז סי' נד) הסכים עם דברי האור שמח. ראה גם בדבריו: שו"ת ציץ אליעזר, טו, סי' ט; טז סי' נד; כב, סי' צט; הלכות מדינה, א, עמ' ק-קב. ראה גם: הרב שלמה פישר, בית ישי, ב, עמ' תקיג. אמנם הריא"ה הרצוג, פסקים וכתבים, אורח חיים, ב, עמ' שס, חלק על האור שמח.

12 ייתכן גם שפסוק זה בספר מלכים רומז להוראת שגגה שהייתה בעת חנוכת הבית. מפסוק זה לומדת הגמרא שאין מערבין שמחה בשמחה, ועל כן שלמה המלך הפריד בין חנוכת הבית שהחלה בח' בתשרי למשך שבעה ימים, ועם סיום ימי חנוכת המקדש, חל חג סוכות (מועד קטן ט ע"א). יוצא שבאותה שנה לא עשו יום הכיפורים. בגמרא מסופר שהנימוק לא לקיים את יום הכיפורים נלמד מקל וחומר, אך אף על פי כן חששו הם שמא לא הורו נכון, עד שיצאה בת קול שאישרה את הדבר. מכאן, שפסוק זה בכל זאת נקשר להוראת שגגה. כך הסבירו: צפנת פענח הוריות שם; תועפות רא"ם על היראים, סי' ל אות יא; הרב נתן בורג'ל, חק נתן הוריות שם.

אינן מן המניין, ולא אותן דמנחל מצרים ולחוץ, דחוצה לארץ היא" (רש"י שם). מדברי רש"י עולה הגדרה שלילית ברורה ביחס למי שאינו מתגורר בארץ ישראל.¹³ ייתכן שהסתמא דגמרא היא זו שמדקדקת "מכדי כתיב וכל ישראל עמו", על מנת להבהיר את כוונת ר' אסי, ומכאן פתח לכך שהאמירה לפיה רק בני ארץ ישראל נקראים קהל איננה רק באשר להבאת קרבן בשל הוראת שגגה, אלא אמירה גורפת יותר. ר' אסי שייך את הפסוק בספר מלכים להוראת שגגה, והגמרא הלכה צעד נוסף, ולמדה מכאן עיקרון רחב יותר, לפיו במה שקשור להגדרת קהל, רק היושבים בארץ ישראל נקראים קהל ולא היושבים בחו"ל.

הרמב"ם הזכיר את הפסוק מספר מלכים בפירושו למשנה במסכת הוריות בהקשר להוראת שגגה של סנהדרין. בפסיקת ההלכה הרמב"ם לא הזכיר הפסוק מספר מלכים, וכך כתב (הל' שגגות יג, ב): "אין משגיחין על יושבי חוצה לארץ, שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל". ובכל זאת נראה שהלכה זו נובעת מהעיקרון הרחב שבני ארץ ישראל קרואים קהל, והרמב"ם נעזר בו על מנת להסביר הלכות בתחומים נוספים.¹⁴

לדברי הרמב"ם ניתן להביא ראיה מהמסופר על מה שאירע בעת שדוד העלה את הארון מבית אבינדב שבגבעה לירושלים. בפסוק נאמר "ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים¹⁵ ועד לבוא חמת להביא את ארון האלוקים מקרית יערים" (דברי הימים א יג, ה). על כך נאמר (במדבר רבה, פרשה ד, כ [ירושלמי י, ב]): "כמה זקנים מינה דוד שם? אמר ר' ירמיה בן אלעזר ור' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא: תשעים אלף זקנים מנה דוד ביום אחד, ולא מינה את אחיתופל עמהם".

ההסבר הפשוט הוא שדוד המלך מינה את הזקנים הללו בקרית יערים לאחר כינוסם מכל רחבי ארץ ישראל. אמנם ניתן להסביר את ששאלת הירושלמי "כמה זקנים מינה דוד שם?" פירושה כמה זקנים מינה דוד באותו מעמד מיוחד של העלאת

13 התוספות (הוריות ג ע"א ד"ה קהל), כתבו שהפסוק בספר מלכים הוא "גילוי מילתא" מאחר שאין למדים דברי תורה מדברי קבלה.

14 הרב חיים הירשנזון, חידושי הרח"ה, להוריות ג ע"ב (אות לח), דייק בדברי הגמרא: "ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל". מה התוספת בו' החיבור? ועוד, הלא כל המסכת עוסקת בענייני הוראה? אלא "בא לרמוז שלא רק בפר העלם דבר אך גם בכל דיני הוראה בבחירת בית דין הגדול, ובדיני סמוכים הולכין אחר יושבי א"י כידוע דברי הרמב"ם". הרב יששכר תמר (עלי תמר, זרעים ב עמ' רנא-רנב), כתב שמקור דברי הרמב"ם הם דברי הירושלמי לעיל, שהרי עזה וצור הם מכיבוש עולי מצרים ולא מכיבוש בבל.

15 שיחור מצרים הוא הנילוס. ראה: יהושע יג, ג ורש"י. ראה עוד: במדבר לד, ג, ורש"י; ישעיהו כג, ג, ורש"י; ירמיהו ב, יב, ורש"י, ומפרשים נוספים בפסוקים אלו.

הארון, אך המינוי היה במקומם של אותם יושבים בתוך הגבולות שבין נהר מצרים עד לבוא חמת. אמנם גבולות אלו רחבים יותר מגבולות עולי מצרים, והם קרובים יותר לגבולות ההבטחה. מאחר שיוצאי מצרים לא ישבו בגבול הדרומי ליד נחל מצרים, וכן לא ישבו בגבול הצפוני ליד לבוא חמת.

אך עדיין קשה, אם גבולות הארץ לעניין סמיכה הם על פי גבולות עולי מצרים, מדוע מינו את החכמים שהלכו לעזה ולצור על מנת לחזור, הלא מקומות אלו הם בגבולות עולי מצרים! הרב יעקב אריאל כתב כי ייתכן שהייתה זו תקנה לשעתה למינוי שנעשה בתחום עולי מצרים מאחר שאינו קדוש בקדושת ארץ ישראל לגמרי, ולכתחילה אסור לגור שם, והותר שם המינוי רק על מנת לחזור ולגור בארץ ישראל גופא. אך בחו"ל לא מועיל שום מינוי אפילו על מנת לחזור.¹⁶ יש להעיר על כך שבירושלמי (ביכורים ג, ג) מסופר על מינוי על מנת לחזור של יהודה בן טיטס שהיה ברומי, ומכאן שניתן למנות על מנת לחזור גם בחו"ל ממש.

נראה שהאמוראים הללו שהוסמכו הם אמוראים ארץ ישראלים שהיו לאחר חורבן בית שני, בזמן שפריסת ההתיישבות של עם ישראל בארץ הייתה מצומצמת מאוד. ניכרת מגמה ליצור מצב בו מרכז התורה וריכוזם של תלמידי חכמים יהיה היכן שיושבים רוב עם ישראל ולא בפריפריות, ובוודאי לא בחוץ לארץ. בירושלמי (מועד קטן ג, א) מסופר שרב שמן בר [א]בא רצה לרדת מהארץ, וביקש מר' חנינא שיכתוב לו המלצה כדי שיוכל למצוא עבודה בחוץ לארץ. ר' חנינא סירב ואמר לו: "למחר אני הולך אצל אבותיך. יהו אומרים לי: נטיעה אחת של חמדה שהיתה לנו בארץ ישראל התרתה לה לצאת לחוץ לארץ?". נראה שהיה חשש שיהיו חכמים שישתקעו בחוץ לארץ, ומרכז התורה יעבור לחוץ לארץ. אמנם כשלא היתה ברה ובשל צורך מסוים סמכו ומינו גם כאלה שהיה ידוע שהם יוצאים למקומות מרוחקים בארץ ישראל - עזה וצור, ואפילו את מי שהלך לרומי אף שמקום זה הוא בוודאי מחוץ לכל גבולות ארץ ישראל - ובתנאי שיחזור למרכז. מדובר אם כן על תקנה ייחודית, וייתכן גם שזו הסיבה שהרמב"ם לא ציין הלכה זו.

16 הרב יעקב אריאל (לעיל הע' 7), שם עמ' 57-58.